

Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos

AIDA SAVICKA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Šiuolaikinės Lietuvos kultūros skyrius, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius
El. paštas aida.savicka@gmail.com

Žmogaus tapatybė formuojasi nuo jo santykio su aplinka ne tik ją pažįstant, bet ir įprasminant, užmezgant su ja savęs suvokimui svarbų kognityvinį ir afektyvinį ryšį. Straipsnyje analizuojamas vienas iš vietos tapatybės reiškinio aspektų, savivokos sąsajų su tam tikromis reikšmingomis vietomis dinamika bei skirtumais įvairiose gyventojų grupėse. Tam pasitelkiami naujausi Europos vertybių tyrimo (EVS), Lietuvoje atlikto 2017 m. pabaigoje¹, bei ankstesnių šio longitudinalinio vertybių tyrimo bangų (atliktų 1990, 1999 ir 2008 m.) duomenys.

Raktažodžiai: vietos tapatybė, sąsajos su reikšmingomis vietomis, lokalumas, globalumas, eurointegracija

---

ĮVADAS

Kas lemia, kad jaučiamės susiję su tam tikromis vietomis, prisirišę prie jų, laikome jas svarbiomis, puoselėjame joms šiltus jausmus, net ir ilgą laiką nebuvę jaučiamės joms priklausantys? Atsakymai į šiuos klausimus neišvengiamai veda link pamatinio asmens tapatybės klausimo. O kadangi pati tapatybės samprata implikuoja tam tikras ribas, apibrėžimą ir pasirinkimą tarp to, kas aš esu, o kas nesu, intuityviai kyla klausimas apie žmogui reikšmingos vietos ar vietų svarbą kuriant ir palaikant savastį.

Vietos tapatybė yra tarpdisciplininių tyrimų objektas, kuriame susitinka sociologijos, socialinės ir aplinkos psichologijos, antropologijos, etnografijos, geografijos, aplinkosaugos, urbanistikos, neuromokslų ir kitų mokslo sričių specialistų interesai. Šiuo konceptu pabrėžiama, kad žmogaus tapatybė visada formuojasi nuo jo santykio su aplinka. Vietos tapatybės terminą į vartoseną įvedę aplinkos ir socialiniai psichologai H. M. Proshansky, A. K. Fabianus ir R. Kaminoffas (1998) teigė, kad vietos tapatybė yra tas asmens ar bendruomenės tapatybės dėmuo, kuris yra susijęs su aplinkinio fizinio pasaulio pažinimu, su jo keliamomis emocijomis, prasminiais, vertybiniais ir simboliniais ryšiais, konkrečios vietos istorinio ir kultūrinio konteksto suvokimu. Šis pažinimas kyla iš prisiminimų, patirties, jausmų, vertybių, kurie konkrečiai vietai suteikia

---

¹ Tyrimas buvo atliktas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Vertybių kaitos Lietuvoje ir Lenkijoje lyginamasis tyrimas“ (S-MIP-17-105).

savitų prasmių. Svarbu pabrėžti šio prasminio ryšio tarp žmonių ir aplinkos abipusiškumą: iš vienos pusės, žmogus jam svarbiai aplinkai suteikia prasmes; iš kitos – ilgainiui jis pats tampa nuo šių prasmių priklausomas: jam svarbios vietos gali tapti esminėmis suvokiant ir apibrėžiant save. Tai ir yra socialinių tyrėjų intereso objektas: vieta suprantama ne kaip tam tikra fizinė lokacija, bet labiau kaip socialinių santykių erdvė, kaip savitas patirties bei prasmių laukas. Nors konkreti vieta skirtingiems su ja susijusiems žmonėms turi nevienodą prasmę, tačiau vietos tapatybė iš dalies yra kolektyvinės kūrybos produktas, paremtas bendromis iš panašios patirties kylančiomis prasmėmis.

Vis labiau mobiliame ir globaliai susaistytame pasaulyje vietos tapatybės tyrimų diskursas kinta. Ji tampa populiaria tarptautine kultūros, politikos ir socialinių studijų tema, tačiau neretai keliamas klausimas dėl teritoriškai apibrėžtų tapatybės erdvių sampratos adekvatumo (Morley, Robbins 1995; Massey 1995; Rose 1995; Enrikin 2002). Garsiai kalbama apie tai, kad žmonių, informacijos ir prekių mobilumas silpnina tradicinius giminystės, gimtinės ar kaimyninės bendruomenės ryšius ir keičia vietos percepciją; jog išsiplėtę geografiniai judėjimo kontekstai mažina fizinės gyvenamosios vietos svarbą reikšmingų žmogaus socialinių santykių tinklui; kad nusilpus šioms tradiciniams ryšiams žmonės praranda paprastus ir aiškius tapatybės orientyrus (Giddens 1991; Appadurai 1996; Taylor 2010). Jei sėsliose bendruomenėse gyvenantys žmonės kasdienėmis praktikomis, veikla ir iš to kylančia patirtimi yra labiau susiję su savo gyvenamąja vieta, tai mobilus pasaulio gyventojų veikla yra daug labiau nutolusi nuo konkrečios vietos arba reikšmingai susieta su daugybe skirtingų vietų, tam įvardyti atsirado netgi naujas „multilokalumo“ terminas (Rodman 2003). Neretai dėmesys atkreipiamas ir į priešingas kultūrinio atsako į globalizaciją tendencijas – lokalsios tapatybės aktualizavimą. Suvokimas, kad tampame vis intensyvėjančių globaliųjų srautų (žmonių, informacijos, prekių ir kt.) dalis, skatina ieškoti aiškių savęs ir aplink vykstančių procesų suvokimo orientyrų, naujai diferencijuoti ir kategorizuoti pasaulį, stiprinant senąsias ir atrandant naujas tapatumo ribas (Castells 1997; Meyer, Geschiere 1999; Nijman 1999; Kellner 2002).

LIETUVOS GYVENTOJŲ VIETOS SAVIVOKOS DINAMIKA

Vietos tapatybės problematika Lietuvoje šiandien pirmiausia yra etnologų, antropologų ir folkloristų tyrimų objektas, o juos labiausiai domina kintantys konkrečių Lietuvos regionų, bendruomenių ir individų tapatybės diskursai, kuriems įtaką daro tiek globalizacija, tiek mobilumas, tiek nacionalinė valstybės politika (Savoniakaitė 2007). Tuo tarpu sociologai vietos ir lokalumo problematiką dažniausiai nagrinėja kaip tautines bei regionines tapatybes ir globalizacijos jai keliamus iššūkius (Šutinienė 2009, 2017) arba tiria konkrečių miestų socialinės ir kultūrinės tapatybės kismą (Kraniauskas ir kt. 2012). Šiame straipsnyje į kintančios vietos tapatybės reiškinį pažvelgsime iš sociologinės perspektyvos, analizuojant ne tiek vietos tapatybės reiškinį plačiąja prasme, kiek vieną iš siauresnių jos aspektų – savęs suvokimo sąsają su skirtingomis vietomis. Tam pasitelkiami naujaisi Europos vertybių tyrimo (EVS), Lietuvoje atlikto 2017 m. pabaigoje, duomenys, kurie yra lyginami su ankstesnių šio longitudinalinio vertybių tyrimo bangų (atliktų 1990, 1999 ir 2008 m.) duomenimis.

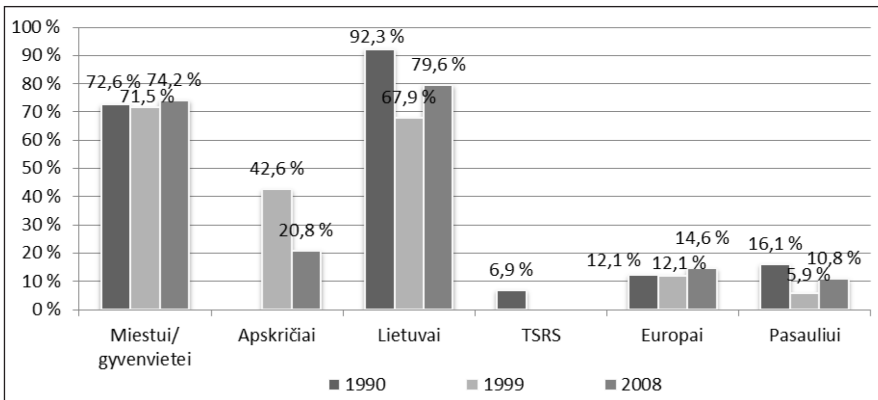
Tapatybei reikšmingų vietų skalė gali būti įvairios teritorinės aprėpties, nuo siauriausios (kaimas ar miesto mikrorajonas) iki platesnės (miestas, šalis) ir pačios plačiausios (kontinentas ar visas pasaulis). Tačiau esminė vietos tapatybės charakteristika yra ne teritorinė aprėptis, o jos simbolinių prasmių lauko stiprumas, aktualumas, reikšmingumas. Kitaip tariant, svarbi vieta apibrėžiama ne jos dydžiu, o pirmiausia santykių tarp individo, bendruomenės ir fizinės erdvės intensyvumu – vienodai esmingą ir emociškai gilų ryšį žmogus gali justis tiek su savo

pirminės bendruomenės gyvenamąją vietą, tėviške, tiek su abstraktesnėmis erdvėmis, jei joms suteikiamos svarbios prasmės. Tad 2017 m. EVS tyrime respondentų buvo paprašyta keturių balų skalėje įvertinti, kaip artimai jie jaučiasi susiję su kiekviena iš šių reikšmingų vietų: (1) savo miestu, gyvenvieta; (2) regionu; (3) Lietuva; (4) Europa; (5) visu pasauliu. Būtina pabrėžti, kad ankstesniuose EVS tyrimuose tapatinimasis su įvairiomis vietomis buvo vertinamas naudojant kitokią skalę – respondentų buvo prašoma įvardyti, kuriai iš išvardytų grupių jie save priskirtų pirmiausia, o kuriai – antroje vietoje. Tai reiškia, kad anksčiau skirtingų vietų tapatybės stiprumas buvo vertinamas naudojant jų rangavimo principą, o pastarajame tyrime kiekvieno vieneto svarba buvo vertinama individualiai. Metodika buvo pakeista atsižvelgus į tai, kad dichotominė vietos savivokos samprata, grindžiama principu arba–arba (tarkime, globalumas *versus* lokalus), yra pernelyg simplistinė. Toks metodologinis pakeitimas reiškia, kad tiesioginio naujausių ir ankstesnių tyrimų duomenų palyginimo galimybės nelieka. Tačiau šią spragą bent iš dalies gali užpildyti tai, kad labai artimos formuluotės klausimas 2004–2017 m. buvo užduodamas „Eurobarometro“ tyrimuose, ir jų duomenis šioje analizėje galima pasitelkti kaip papildomą, kontrolinį šaltinį. Šiuose tyrimuose respondentams taip pat keturių balų skalėje reikėjo įvertinti, kaip artimai jie jaučiasi susiję su: (1) savo miestu, gyvenvieta; (2) regionu; (3) Lietuva; (4) Europa; (5) Europos Sąjunga. Nors paskutinis vertinamasis vienetas EVS ir „Eurobarometro“ tyrimuose nesutampa, jų duomenys suteikia pagrindą tam tikroms išvaidoms apie dinaminį tiriamo reiškinio aspektą.

Trumpai apžvelgiant reiškinio dinamiką 1990–2008 m., būtina atkreipti dėmesį į 1990 m. atlikto EVS tyrimo socialinio, politinio ir kultūrinio konteksto specifiką. Pirmasis EVS tyrimas Lietuvoje buvo padarytas praėjus vos keliems mėnesiams po šalies nepriklausomybės atkūrimo, kai Lietuva tebebuvo išsivadavimo judėjimo paskatinto dvasinio pakilimo piko taške. Atsižvelgiant į tai, galima pagrįstai tikėtis, kad šalies gyventojų tapatinimasis su Lietuva tuo metu buvo ypač aktualus. Tą patvirtina ir empiriniai duomenys², kurie rodo, kad Lietuvai pirmuoju arba antruoju pasirinkimu 1990 m. save priskyrė daugiau nei 92 % apklaustųjų, o vėlesniuose tyrimuose šis skaičius sumažėjo (žr. 1 pav.). Tapatinimasis su savo miestu ar gyvenvieta tiriamu laikotarpiu svyravo ne itin stipriai, o regioninė savivoka labai susilpnėjo.

Kalbant apie Europą kaip vieną iš tyrimo skalės vienetų, reikia pabrėžti, kad EVS tyrime buvo teirujamasi apie tapatinimąsi su Europa kaip teritoriniu vienetu, o ne su Europos Sąjunga kaip politiniu vienetu. Tačiau neatmestina, kad bent jau daliai respondentų tai gali būti artimai susijusios sąvokos. Nors tyrime konkrečios kiekvienai reikšmingai vietai suteikiamos prasmės nebuvo tiriamos, galima daryti teorinę perskyrą tarp Europos kaip geografinio ir kultūrinio vieneto Lietuvos gyventojų sąmonėje iki įstojimo į ES ir Europos kaip politinio vieneto, šaliai prisijungus prie bendrijos ir įsigalėjus politiniam Europos naratyvui. Galima kelti hipotezę, kad po Lietuvos įstojimo į ES 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos gyventojų tapatinimasis su Europa turėjo stiprėti, nes buvo sukurta bendra politinė, informacinė ir ekonominė erdvė su bendra valiuta, laisvu žmonių ir prekių judėjimu, bendra darbo rinka, įvairiais ES lėšomis įgyvendinamais ir plačiai viešinamais bendrijos narių sanglaudos projektais ir pan. EVS duomenys šios hipotezės nepaneigia: jei 1990 ir 1999 m. save Europai priskiriančių respondentų dalis buvo identiška (12,1 %), tai 2008 m. jų dalis išaugo iki 14,6 %. Tapatinimasis su kitu tiriamu globalios aprėpties vienetu – visu pasauliu – aiškios tendencijos aptariamam laikotarpiu neturėjo: jis tai reikšmingai silpo, tai vėl stiprėjo.

² 1990 m. tyrime respondentams buvo pateiktas kitoks vietos savivokos vienetų sąrašas, atitikęs to meto realijas – respondentų buvo klausiami, kuriai iš šių grupių jie save priskirtų: (1) savo miestui; gyvenvietai; (2) Lietuvai; (3) SSRS; (4) Europai; (5) pasauliui apskritai.

1 pav. Savęs priskyrimas įvairioms vietoms 1990–2008 m. (Kuriai iš išvardytų grupių Jūs save priskirtumėte pirmiausia? Ką pasirinktumėte antroje vietoje?)

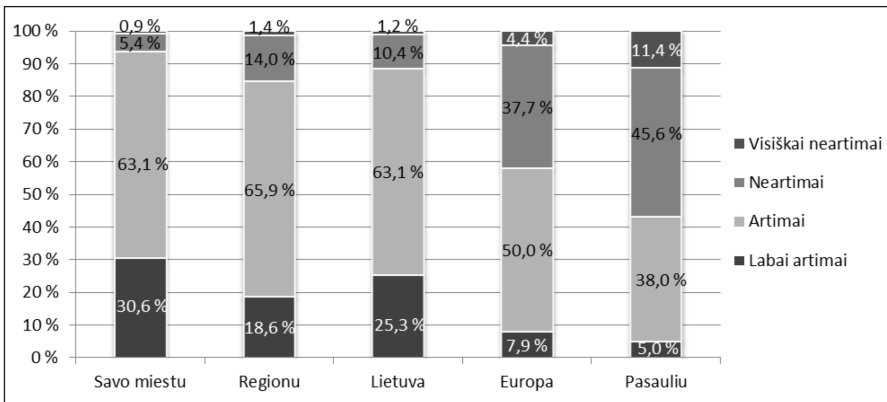
Svarbu tai, kad nors naujausio tyrimo teorinėje konceptualizacijoje ir buvo atsisakyta tapatinimosi su skirtingomis reikšmingomis vietomis supriešinimo principo, atitinkamai pako-reguojant ir tyrimo metriką, 2017 m. tyrime respondentams pateiktų penkių skirtingų vietų svarbos asmens saviidentifikacijai vertinimų tarpusavio ryšių analizė atskleidžia labai aiškia perskyrą tarp šalies ribų neperžengiančio ir transnacionalinio tapatinimosi – kitaip tariant, lokalios ir globalios savivokos – Lietuvos gyventojų sąmonėje (žr. lentelę)³.

Duomenys atskleidžia, kad 2017 m. mūsų šalies gyventojai yra linę save priskirti būtent pirmojo tipo „vietoms“ – visų pirma pačiai artimiausiai fizinei aplinkai, kiek mažiau – Lietuvai, o tapatinimasis su transnacionaliniais vienetais yra daug silpnesnis (žr. 2 pav.). Silpna sąsaja su Europa ar pasauliu apskritai gali būti aiškinama tuo, kad ji žmogui nesuteikia apčiuopiamų tapatybės orientyrų, o tapatybė apibrėžiama ne tik pagal tai, kas aš esu, bet ir pagal tai, kas nesu – kas yra kitas: tapatybė formuojasi tik perskyroje tarp „mes“ ir „kiti“. Tapatybės procese svarbus išskirtinumo principas – žmogus nori suvokti savo skirtumą nuo kitų, išskiriant unika-lius savosios tapatybės elementus. Galima prieiti prie išvados, kad Lietuvos gyventojai nesieja savęs su kontinentu ar visu pasauliu.

1 lentelė. Skirtingos aprėpties vietų svarbos asmens saviidentifikacijai vertinimų faktorių analizės rezultatai

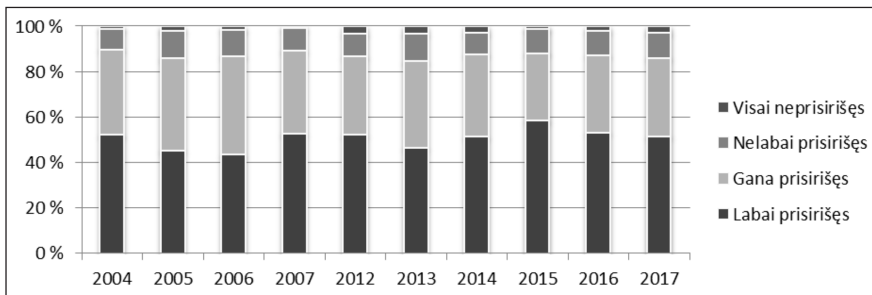
	1 faktorius	2 faktorius
Kaip artimai Jūs jaučiatės susijęs su savo miestu ar gyvenvieta?	.909	-.018
Kaip artimai Jūs jaučiatės susijęs su savo regionu?	.881	.179
Kaip artimai Jūs jaučiatės susijęs su Lietuva?	.746	.393
Kaip artimai Jūs jaučiatės susijęs su Europa?	.195	.910
Kaip artimai Jūs jaučiatės susijęs su visu pasauliu?	.095	.920

³ Pateikti rezultatai buvo gauti taikant pagrindinių komponentų analizę, kai gaunama paprasčiausia įmanoma kintamųjų konfigūracija. Siekiant supaprastinti faktorių interpretaciją, buvo atliktas VARIMAX sukimas. Išskirti faktoriai paaiškina 81 % duomenų sklaidos.

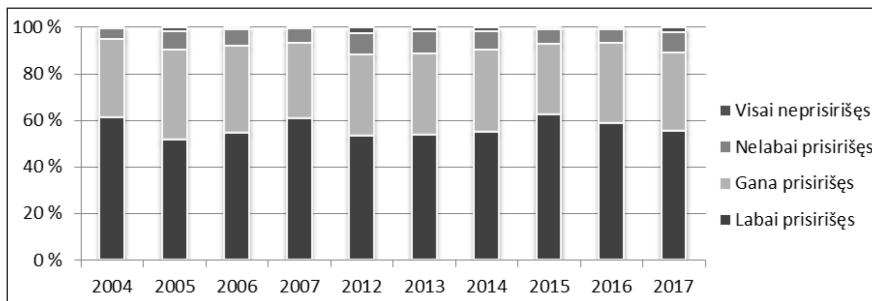

2 pav. Prisirišimas prie artimų vietų 2017 m. (Kaip artimai Jūs jaučiatės susijęs su...?)

Siekiant įvertinti dinaminį vietos savivokos aspektą ir globalizacijos bei europinės integracijos procesų įtaką jos kaitai, palyginimui galima pasitelkti 2004–2017 m. „Eurobarometro“ duomenis. Jie rodo, kad prisirišimas tiek prie savo miesto ar gyvenvietės, tiek prie Lietuvos, tiriamu laikotarpiu buvo gana stabilus (žr. 3 ir 4 pav.).

3 pav. Prisirišimas prie savo miesto, gyvenvietės 2004–2017 m. (Kaip Jūs jaučiatės prisirišęs prie savo miesto, gyvenvietės?)

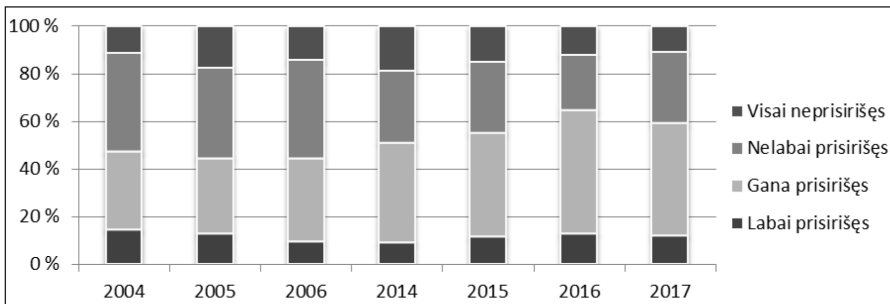

4 pav. Prisirišimas prie Lietuvos 2004–2017 m. (Kaip Jūs jaučiatės prisirišęs prie Lietuvos?)

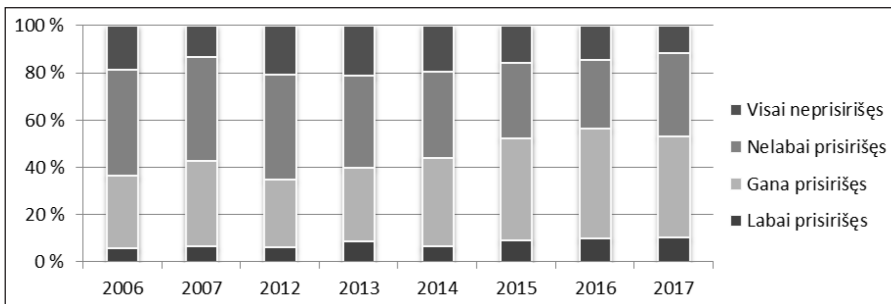
Stebima aiški stiprėjančio prisirišimo prie Europos tendencija. Svarbu pažymėti, kad šiame tyrime atskirai išskiriamas tapatinimasis su Europa kaip teritoriniu vienetu ir su Europos Sąjunga kaip politiniu vienetu (žr. 5 ir 6 pav.). Lyginant su anksčiau šiame straipsnyje pristatytais 1990–2008 m. EVS tyrimų duomenimis, „Eurobarometro“ duomenys taip pat rodo prisirišimo prie ES vertinimo stabilumą iki 2006 metų. Nuo 2014 m. stebime nuoseklų europietiškosios savivokos stiprėjimą (tiek kalbant apie Europą, tiek apie ES). Tad galima teigti, kad narystė ES europietiskajai mūsų šalies gyventojų savivokai įtakos turėjo ne iš karto, o po tam tikro pereinamojo laikotarpio.

VIETOS SAVIVOKOS YPATUMAI SKIRTINGOSE GYVENTOJŲ GRUPĖSE

Dėl tapatinimosi su konkrečiomis vietomis ypatumų skirtingose gyventojų grupėse galima kelti hipotezę, kad jaunesni, labiau išsilavinę, aukštesnes pajamas gaunantys žmonės turi aiškiau išreikštą globalią savivoką, nes visi šie demografiniai veiksniai susiję tiek su atvirumu globaliems informacijos srautams, tiek su fizinio mobilumo predispozicijomis ir galimybėmis. Kita hipotezė, iš dalies kylanti iš pirmosios, kad lokaliaji tapatybė stipriau išreikšta mažesnėse gyvenvietėse, o globalioji – didmiesčiuose, nes būtent pastaruosiuose gyvena jaunesni, labiau išsilavinę, labiau pasiturintys, mobilesni žmonės. Be to, įvairių tyrimų išvados atskleidžia, kad urbanizuotos kaimynystės turi silpniau išreikštą vietos tapatybę, palyginti su tradicinėmis, dėl skirtingo socialinio įtrauktumo, kuriam įtakos turi mobilumas, gyventojų tankumas, susvetimėjimas. Šie

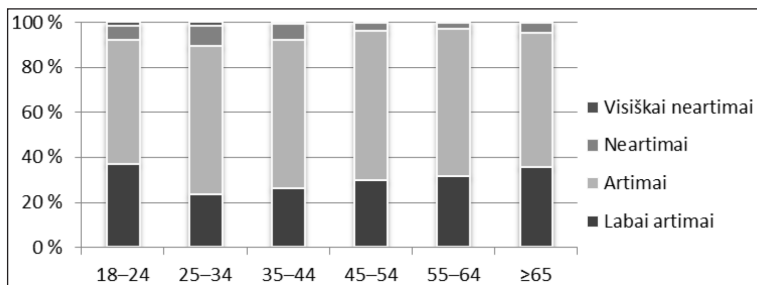
5 pav. Prisirišimas prie Europos 2004–2017 m. (Kaip Jūs jaučiatės prisirišęs prie Europos?)

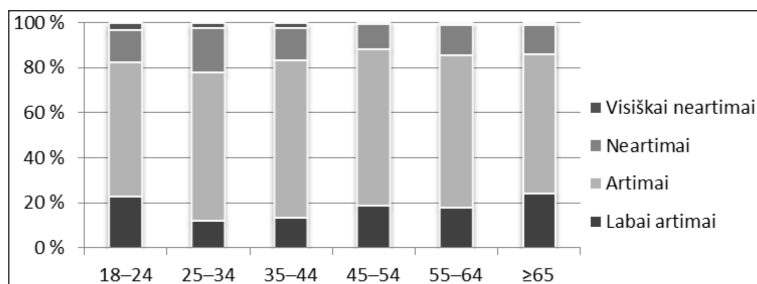
6 pav. Prisirišimas prie Europos Sąjungos 2006–2017 m. (Kaip Jūs jaučiatės prisirišęs prie Europos Sąjungos?)

reiškianiai trukdo kurtis konsoliduotam simbolinių prasmų laukui, neskatina emocinio prisirišimo prie savo gyvenamosios vietos.

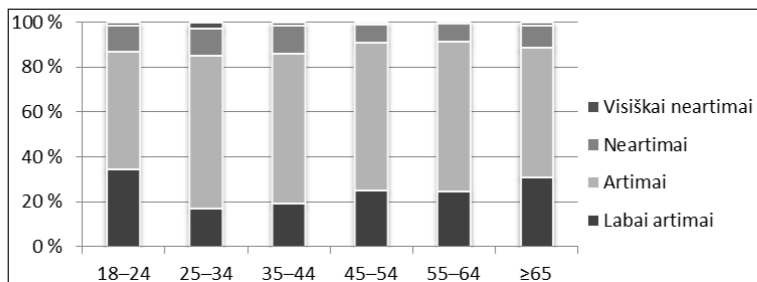
EVS duomenys iškeltas hipotezes patvirtina tik iš dalies. Empiriniai duomenys neatskleidžia aiškių tiesioginių sąsajų su visomis sociodemografinėmis respondentų savybėmis, kurios turėtų pastebimai diferencijuoti vertinimus. Pavyzdžiui, amžiaus įtaka respondentų vietos savivokai yra kiek netikėta. Kaip paaiškėjo, jauniausia respondentų grupė (18–24 m.) išreiškė stipriausią tapatinimąsi su visomis tyrime įvardytomis vietomis: tiek su artimiausia savo aplinka, tiek su Lietuva, tiek su Europa ir pasauliu apskritai (žr. 7–11 pav.). Tai rodo, kad jauniausios tyrimo grupės respondentų savivokoje vietos dėmuo yra labiau aktualizuotas ir nepriklauso nuo konkrečios vietos. Tokia išvada prieštarauja populiariam įsitikinimui, kad aktyviai virtualiai bendraujantis ir mobilus jaunimas liaujasi mąstęs apie save vietos kategorijomis – esą momentinio globalaus susisaistymo vieta žmogaus savivokai tampa nerelevantiška. Analizuojant vietos savivoką kitose amžiaus grupėse, taip pat stebimas įdomus, bet su iškelta hipoteze visiškai suderinamas reiškinys: kiekvienoje vyresnėje amžiaus grupėje išreikštas nuosekliai stiprėjantis respondentų tapatinimasis su savo miestu, regionu ir Lietuva, bet silpnėjantis – su Europa ir visu

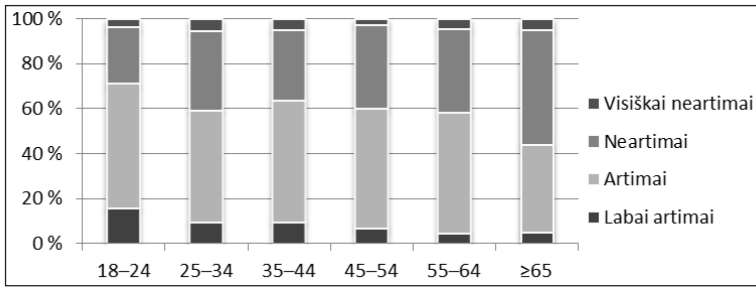
7 pav. Skirtingų amžiaus grupių žmonių sąsajos su savo miestu ar gyvenvieta 2017 m.

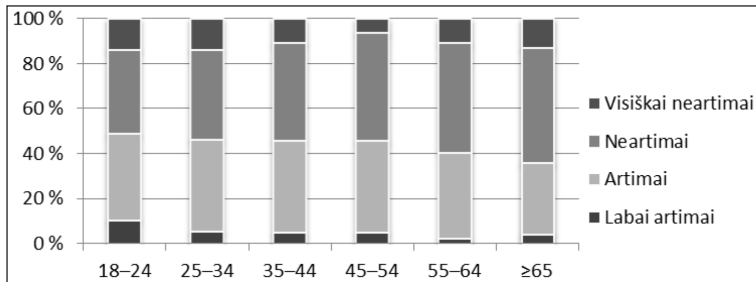
8 pav. Skirtingų amžiaus grupių žmonių susisaistymas su savo regionu 2017 m.

9 pav. Skirtingų amžiaus grupių žmonių susisaistymas su Lietuva 2017 m.

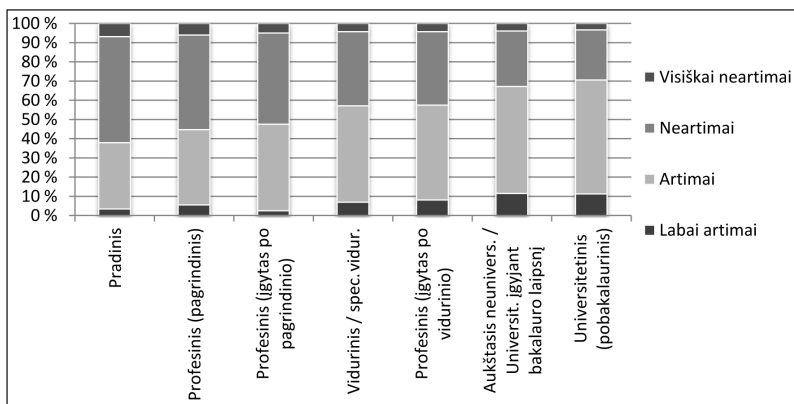
10 pav. Skirtingų amžiaus grupių žmonių susisaistymas su Europa 2017 m.

11 pav. Skirtingų amžiaus grupių žmonių susisaistymas su visu pasauliu 2017 m.

pasauliu. Tai rodo, kad bėgant metams žmonės tampa labiau „išsiskniję“ savo gyvenamojoje vietoje. Vyresni žmonės su globalizacija nesuję emociškai, todėl aktualaus tapatinimosi pagrindo nėra. Svarbu pabrėžti, kad absoliučiai visose amžiaus grupėse šių skirtingų vietų svarbos eiliškumas yra visiškai vienodas: daugiausia respondentų labai artimai susiję jautėsi su savo miestu ar gyvenvieta, kiek mažiau – su Lietuva, regionu, Europa, o mažiausia – su visu pasauliu.

Gana netikėtas empirinių duomenų analizės rezultatas yra ir tas, kad išsilavinimas visiškai nediferencijuoja Lietuvos gyventojų tapatinimosi su savo miestu ar regionu bei labai menkai – su Lietuva ar visu pasauliu. Tik savęs siejimas su Europa atskleidžia aiškią tendenciją, kad labiau išsilavinę žmonės turi labiau išreikštą europietišką savivoką (žr. 12 pav.). Todėl galima

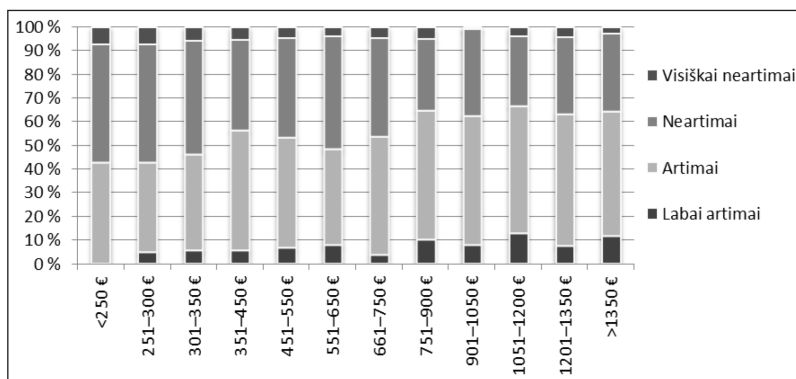

12 pav. Skirtingo išsilavinimo žmonių susisaistymas su Europa 2017 m.

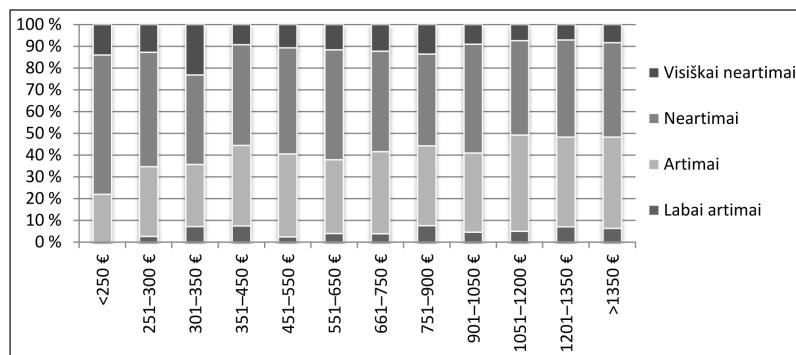

prieiti prie išvados, kad išsilavinimas turi didesnės įtakos tik globaliajai (o iš tiesų – europietiškajai) savivokai, bet nesilpnina lokalsios. Panašus dėsningumas atsiskleidžia ir analizuojant materialinės padėties santykį su vietos savivoka: respondentų pajamos neturi jokios įtakos susisaistymui su savo miestu, regionu ar Lietuva, tačiau diferencijuoja tapatinimąsi su Europa bei šiek tiek silpniau su visu pasauliu (žr. 13–14 pav.). Tad ir išvada čia analogiška: didesnės žmogaus pajamos turi įtakos tik jo globaliajai savivokai, bet tai nesilpnina lokalaus susisaistymo.

Antroji iškelta hipotezė apie respondentų socialinių charakteristikų įtaką vietos savivokai yra ta, kad mažesnėse gyvenvietėse turėtų būti stipriau išreikšta lokaloji gyventojų tapatybė, o didmiesčiuose – globalioji, siejant tai tiek su specifiniu jų gyventojų demografiniu profiliu, tiek su urbanizuotoms kaimynystėms būdingu susvetimėjimu. Tačiau ir šios hipotezės Lietuvoje atlikto EVS tyrimo duomenys nepatvirtina – jų analizė neatskleidė jokio dėsningo ryšio tarp gyvenvietės dydžio ir polinkio tapatintis su lokaliomis arba globaliomis vietomis. Apibendrinant vietos savivokos ypatumų skirtingose demografinėse gyventojų grupėse – skirtingo amžiaus, išsilavinimo, pajamų lygio, gyvenamosios vietos tipo – analizę, reikia pažymėti, kad empiriniai duomenys iškeltas hipotezes patvirtina tik iš dalies, bet svarbiausia – jie atskleidžia, kad lokalu- mo ir globalumo dimensijos, nors žmogaus savivokoje ir atskirtos, nėra viena kitą paneigiančios, o susietos daug sudėtingesniais ryšiais.

13 pav. Skirtingas pajamas gaunančių žmonių susisaistymas su Europa 2017 m.

14 pav. Skirtingas pajamas gaunančių žmonių susisaistymas su visu pasauliu 2017 m.

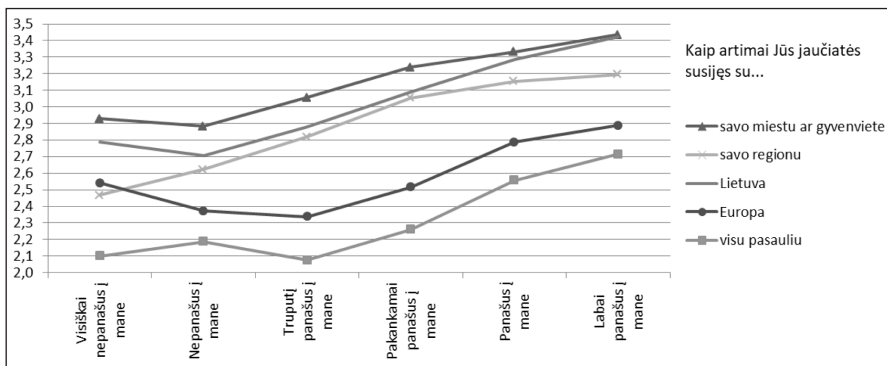
VIETOS SAVIVOKOS RYŠYS SU KITOMIS VERTYBINĖMIS ORIENTACIJOMIS

2017 m. į Lietuvoje atlikto EVS tyrimo klausimyną papildomai buvo įtraukta S. H. Schwartzo asmens vertybinių orientacijų skalė, kuri paprastai nebūna naudojama EVS tyrimuose⁴. Tai atskleidė įdomią sąsają: paaiškėjo, kad labiau nei sociodemografinės respondentų savybės tiesiogiai vietos dėmenį jų savivokoje diferencijuoja dominuojančios vertybinės orientacijos. Neabejotinai jos taip pat yra susijusios su sociodemografinėmis respondentų charakteristikomis (amžiumi, išsilavinimu, lytimi), tačiau negali būti į jas visiškai redukuojamos.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad labiausiai vietos tapatybės dėmenį (savęs susiejimą su visų aprėpčių vietomis – tiek lokaliomis, tiek nacionalinėmis ir transnacionalinėmis) aktualiuoja aplinkosauginės vertybės: respondentai, kurie apibūdino save kaip tvirtai įsitikinusius, kad žmonės turėtų rūpintis gamta ir saugoti aplinką, labiau nei kiti buvo linkę sieti save tiek su lokaliomis, tiek su globaliomis vietomis (žr. 15 pav.). Reikia pripažinti, kad toks rezultatas buvo tikėtinas, nes ryšį tarp vietos tapatybės ir aplinkosauginių vertybių jau anksčiau yra atskleidę ir nagrinėję kiti mokslininkai.

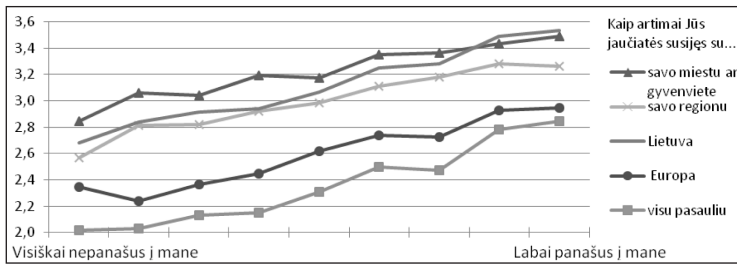
Vietos tapatybės savivokai svarbi pasirodė savęs peržengimo vertybinė orientacija, apimanti universalizmo ir rūpinimosi vertybes, įskaitant tiek minėtąsias aplinkosaugines nuostatas, tiek toleranciją, lygiateisiškumą, pagalbą aplinkiniams: kuo šios vertybės žmogui artimesnės, tuo labiau jis linkęs save sieti su visomis tyrime įvardytomis vietomis (žr. 16 pav.). Analogiška sąsaja su vietos tapatybe būdinga ir asmenybės augimo vertybinei orientacijai, kuriai priskiriamos galios ir pasiekimų vertybės (žr. 17 pav.).

Konservatyvumas, kaip vertybinė orientacija, siejamas su konformizmu ir pagarba tradicijoms: kuo šios vertybės žmogui artimesnės, tuo labiau jis yra linkęs save sieti su savo miestu,

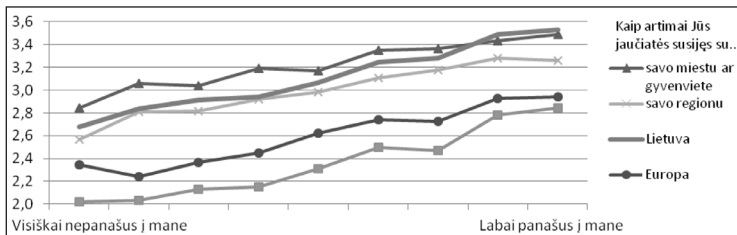

15 pav. Aplinkosauginių vertybių stiprumas ir susisaistymas su reikšmingomis vietomis 2017 m. (*Kiek šis žmogus panašus į Jus? Pvz., Jis tvirtai įsitikinęs, kad žmonės turėtų rūpintis gamta. Jam svarbu saugoti aplinką.*)

⁴ S. H. Schwartzo vertybių teorija išskiria dešimt motyvacinio požiūriu skirtingų vertybių, būdingų visoms kultūroms (savirealizaciją, stimuliaciją, hedonizmą, pasiekimus, galią, saugumą, konformizmą, tradiciją, rūpinimąsi, universalizmą), kurias sujungia į keturias platesnes vertybines orientacijas: savęs peržengimą, konservatyvumą, asmenybės augimą ir atvirumą pokyčiams (Schwartz 1992; Schwartz et al. 2001). Šioms vertybėms tirti naudojamas portretinis vertybių klausimynas, kuriame pateikiamas 21 trumpas asmenybės apibūdinimas, įvardijantis su konkrečia vertybine orientacija susijusius žmogaus tikslus, siekius ar norus, prašant įvertinti kiekvieno apibūdinimo panašumą ar nepanašumą į respondentą šešių balų skalėje.

16 pav. Savęs peržengimo vertybinės orientacijos stiprumas ir susisais-tymas su reikšmingomis vietomis 2017 m.

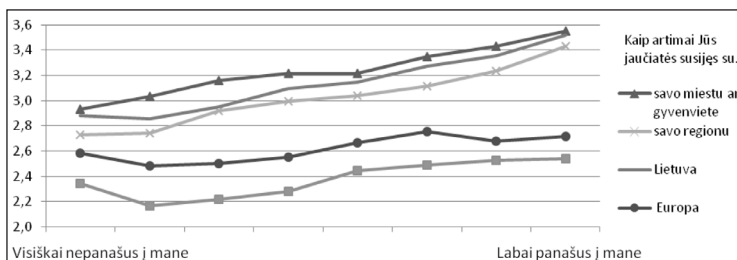

17 pav. Augimo vertybinės orientacijos sti-prumas ir susisaistymas su reikšmingomis vieto-mis 2017 m.

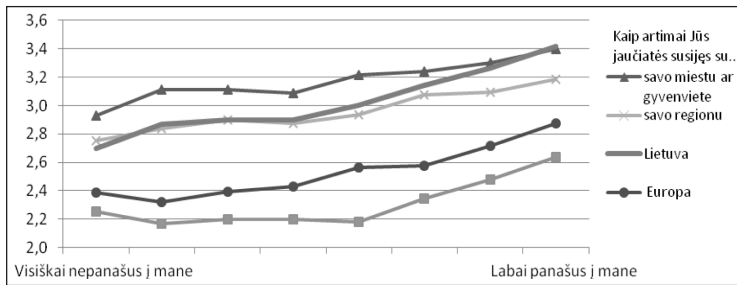
regionu ar Lietuva, o susisaistymo su Europa ar visu pasauliu ši vertybinė orientacija reikšmin-gai nediferencijuoja – nei stiprina, nei silpnina (žr. 18 pav.). Reikia atkreipti dėmesį, kad kon-servatyvumui priskiriamos saugumo vertybės aktyvuoja ne tik lokaliają, bet ir globaliąją, o ypač nacionalinę savivoką: kuo žmonės labiau susirūpinę savo saugumu, tuo labiau jie save sieja su savo miestu, regionu, ypač su Europa ir pasauliu, o labiausiai – su Lietuva (žr. 19 pav.).

Globaliai savivokai svarbios hedonizmo ir atvirumo pokyčiams vertybinės orientacijos, apimančios malonumo siekimą, stimuliaciją ir savirealizaciją: abi šios vertybinės orientacijos skatina stipresnę susisaistymą su Europa ir visu pasauliu, tačiau nelemia silpnesnio tapatinimosi su savo artimiausia aplinka (žr. 20–21 pav.).

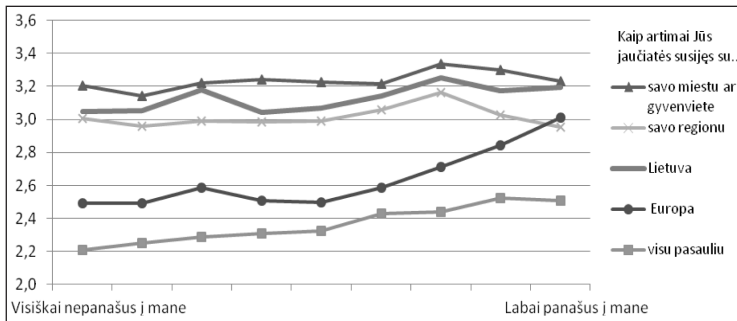
Atlikta vietos savivokos ryšių su vertybinėmis nuostatomis analizė atskleidžia, kad nors S. H. Schwartzo pamatinių žmonių vertybių teorija yra sulaukusi kritikos (visų pirma keliant jos universalumo bei matavimo skalės validumo tarpkultūriniuose tyrimuose klausimą), ji yra vertinga tiriant Lietuvos gyventojų vietos savivokos diferenciaciją ir parodo, kad tam tikro vietos lygmens – lokalaus ar globalaus – savivokos aktyvavimasis sietinas ne tiek tiesiogiai su tam tikromis respondentų sociodemografinėmis charakteristikomis, kiek su jų vertybinėmis orientacijomis: vietos tapatybės dėmenį aktualizuoja savęs peržengimo ir asmens augimo vertybinės ori-entacijos, lokaliai savivokai didžiausią įtaką daro konservatyvumo, o globaliosios – hedonizmo ir atvirumo pokyčiams – vertybinės orientacijos. Apibendrinant gautus rezultatus būtina pabrėžti,

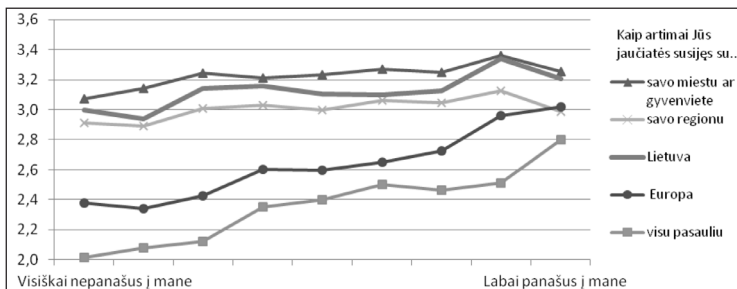
18 pav. Konservatyvu-mo vertybinės ori-entacijos sti-prumas ir susi-saistymas su reikšmin-gomis vietomis 2017 m.

19 pav. Saugumo vertybių stiprumas ir susisąstymas su reikšmingomis vietomis 2017 m.

20 pav. Hedonizmo vertybinės orientacijos stiprumas ir susisąstymas su reikšmingomis vietomis 2017 m.

21 pav. Atvirumo pokyčiams stiprumas ir susisąstymas su reikšmingomis vietomis 2017 m.

kad tam tikrai vertybinei orientacijai aktyvuojant lokaliąją savivoką globalioji nesilpnėja, ir atvirkščiai – aktyvuojant globaliąją nesilpnėja lokali. Gauti duomenys dar kartą įrodo, kad lokalumas ir globalumas negali būti supriešinami, nes jų tarpusavio ryšys yra daug sudėtingesnis.

IŠVADOS

Vietos tapatybė yra vienas iš esminių žmogaus savivokos elementų, neprarandantis aktualumo ir vis mobiliamesniame pasaulyje. Nors tam tikromis aplinkybėmis žmogaus vietos savivoka – tiek lokali, tiek globali – gali būti aktualizuota, ji niekada nebūna visiškai nereikšminga. Dinaminį šio reiškinio aspektą puikiai iliustruoja Lietuvos gyventojų savivokos ryšio su skirtingomis vietomis kaita: 1990 m. su Lietuva save siejo devyni iš dešimties apklaustųjų, o vėlesniuose tyrimuose (1999 ir 2008 m.) šis skaičius sumažėjo (atitinkamai iki septynių ir aštuonių iš dešimties). Rezultatus galima paaiškinti, nes pirmasis EVS tyrimas buvo atliktas netrukus po šalies

nepriklausomybės atkūrimo, o Lietuvos gyventojų tapatinimasis su Europa sustiprėjo po šalies įstojimo į Europos Sąjungą.

Remiantis socialine teorija, lokalumas neretai traktuojamas kaip globalizacijos reiškinio aspektas, teigiant, kad globalūs informacijos, prekių ir žmonių srautai aktyvina ir lokaliąją savimonę, kartais netgi pasiekama konfrontacija. 2017 m. EVS tyrime respondentams pateiktų penkių lygių vietos reikšmės asmens savivokai vertinimų tarpusavio ryšių analizės rezultatai atskleidė aiškų skirtumą tarp lokalaus ir globalaus susisaistymo žmonių sąmonėje. Tolimesnė duomenų analizė, orientuota į vietos tapatybių stiprumo palyginimą skirtingose sociodemografinėse grupėse bei tarp skirtingų vertybinių orientacijų respondentų, parodė, kad asmens savivokai svarbūs vietos orientyrai yra sudėtingai tarpusavyje persipynę, ir net tolimiausiuose lokalumo *versus* globalumo kontinuume poliuose esantys vienetai nėra vienas kitą paneigiantys. Taigi EVS tyrimo duomenys patvirtina teorinę prielaidą, kad lokaloji ir globalioji savivokos negali būti supriešinamos. Tačiau jų koegzistavimas nėra ir paralelinis: tam tikros reikšmingos situacijos arba tam tikros vertybinės orientacijos gali suaktyvinti lokaliąją sąmonę, tačiau nepa-daryti jokios įtakos globaliajai (ir atvirkščiai).

Nors EVS tyrimas nėra tam specialiai dedikuotas, surinkti empiriniai duomenys leidžia tirti susisaistymo su įvairiomis vietomis dinamiką, taip pat ryšį su demografinėmis respondentų charakteristikomis ir vertybinėmis nuostatomis. Neabejojama, kad gilinantis į vietos tapatybės aspektus nereiktų apsiriboti vien sąsajų su tam tikromis svarbiomis vietomis stiprumo analize. Ne mažiau svarbios ir šioms vietoms suteikiamos subjektyvios prasmės, jų sukeltos emocijos, istorinio ir kultūrinio konteksto suvokimas, kuriamo simbolinių prasmų lauko stiprumas ir aktualumas. Tam reikalingas kitas tyrimas. Ši analizė atskleidė tam tikrus esmingus dėsningumus, į kuriuos reikėtų atsižvelgti projektuojant kitą tyrimą.

Gauta 2018 06 12

Priimta 2018 11 08

Literatūra

1. Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
2. Castells, M. 1997. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
3. Entrikin, J. N. 2002. "Democratic Place-making and Multiculturalism", *Geografiska Annaler* 84B: 19–25.
4. Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
5. Kellner, D. 2002. "Theorizing Globalization", *Sociological Theory* 20: 285–305.
6. Kraniauskas, L.; Gedutis, A.; Acus, A.; Kraniauskienė, S.; Viluckienė, J.; Spiriajevas, E. 2012. *Klaipėdos diskursai 1990–2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
7. Massey, D. 1995. "The Conceptualization of Place", in *A Place in the World?: Places, Cultures and Globalization*, eds. D. Massey and P. Jess. Oxford: Oxford University Press.
8. Meyer, B.; Geschiere, P. 1999. "Introduction", in *Globalization and Identity*, eds. B. Meyer and P. Geschiere. Oxford: Blackwell.
9. Morley, D.; Robbins, K. 1995. *Spaces of Identity*. London: Routledge.
10. Nijman, J. 1999. "Cultural Globalization and the Identity of Place: The Reconstruction of Amsterdam", *Ecumene* 6: 146–164.
11. Proshansky, H. M.; Fabian, A. K.; Kaminoff, R. 1983. "Place Identity: Physical World Socialization of the Self", *Journal of Environmental Psychology* 3: 57–83.
12. Rodman, C. M. 2003. "Empowering Place: Multilocality and Multivocality", in *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*, eds. S. M. Low and D. Lawrence-Zuniga. Oxford: Blackwell.
13. Rose, G. 1995. "Place and Identity: A Sense of Place", in *A Place in the World?: Places, Cultures and Globalization*, eds. D. Massey and P. Jess. Oxford: Oxford University Press.
14. Savoniakaitė, V. 2007. „Įvadas. Tapatybė erdvėje ir laike: kintantys regionai“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 7(16): 19–37.

15. Schwartz, S. H. 1992. "Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries", in *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, ed. M. Zanna. New York: Academic Press.
16. Schwartz, S. H.; Melech, G.; Lehmann, A.; Burgess, S.; Harris, M.; Owens, V. 2001. "Extending the Cross-cultural Validity of the Theory of Basic Human Values with a Different Method of Measurement", *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32: 519–542.
17. Šutinienė, I. 2009. *Lokalumo reikšmės individualiose lietuvių tautinio identiteto konstrukcijose*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
18. Šutinienė, I. 2017. „Regioninis identitetas paribio teritorijose: Klaipėdos krašto atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 41(2): 199–228.
19. Taylor, S. 2010. *Narratives of Space and Place*. New York: Routledge.

AIDA SAVICKA

The Links of Self-perception of Lithuanians to Place: Insights Based on the Data of European Values Surveys (1990–2017)

Summary

What determines that we feel connected with certain places and attached to them, that we care for them and express warm feelings of belonging even when living far away from them for a long time? The answers to these questions inevitably lead to the fundamental issue of personal identity. The present article analyses one of the aspects of the place identity phenomenon, namely, the dynamics of the relationship of self-perception of Lithuanians with certain places. For this purpose, the latest data from the *European Values Survey*, completed at the end of 2017, and the data of previous waves of this survey are employed. They reveal that Lithuanians give priority to local areas (first of all, to their own city, to Lithuania, and somewhat less to their own region), meanwhile their identification with Europe and the whole world is not so strong. However, the empirical data confirm the theoretical assumption that local and global self-awareness cannot be opposed: the comparison of the strength of place identities in different socio-demographic groups and among respondents with different value orientations has shown that the boundaries of places important for a person's self-awareness are intertwined in a very complex way.

Keywords: place identity, place attachment, locality, globality, Eurointegration